

*LÉVAI Attila*¹:

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház elmúlt ötven éve – az egyház oktatói-nevelői és tudományos intézményeinek bemutatásával²

*Abstract. The Last Fifty Years of the Reformed Christian Church in Slovakia –
With a Presentation of the Educational and Scientific
Institutions of the Church*

My study focuses on the events of the last fifty years of the Reformed Christian Church in Slovakia. In the first part, I briefly introduce the institutions established in the Reformed Christian Church in Slovakia in the last fifty years, most of which are still active; in this subsection, the paper focuses on the educational and training institutions linked to the Church, from kindergarten to secondary school level. After presenting the primary and secondary educational institutions, I would like to provide a brief historical overview of the theological training that took place in Prague from 1950 onwards and then of the higher education institutions that were established and are still maintained by our Church after 1990, which have trained and are training theologians and religious teachers. At the end of the paper,

---

¹ Egyetemi docens és dékánhelyettes, Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar, Révkomárom (Komárno), Szlovákia; e-mail: levaia@ujs.sk.

² Ez a tanulmány a VEGA 1/0083/20 számú, *A Református Keresztyén Egyház Szlovákiában a szocializmus éveiben 1948–1989* című tudományos kutatási projekt keretében készült.

I will briefly describe Calvin J. Theological Academy, which is the scientific institution of the Reformed Christian Church in Slovakia.

Keywords: Reformed Church, Slovakia, institutions, events

1. Bevezető

Mindaz, amit ebben az előadásban el szeretnék mondani (s amely majd reményeink szerint nyomtatásban is hamarosan napvilágot lát), egyházunknak, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyháznak egy olyan időszakáról szól, amely ötven éve kezdődött el, s mindmáig tart. S tekintettel magára a tényre, hogy a történelmi kifutása az elmondottaknak máig ható, ezért nem tudom, s nem is tehetem, hogy egyfajta történelmi jelleget adjak e megnyilatkozásnak. Tényleges történelem akkor lenne, ha legalább egy évszázaddal korábban induló, s a krisztusi időszámítás felé haladó időkeretben szeretném valaminek (adott esetben egyházunknak) a történetét bemutatni.

Felmerült bennem a kérdés, vajon mennyiben reális azzal foglalkozni s arról beszélni, aminek ténylegesen még nincs kiértékelt történelme. Lehet-e egyháztörténelmi összefüggésekben gondolkodni azon tényekről, eseményekről és az intézmények történetéről, amelyek napjainkban is működnek, s napjaink történéseit is befolyásolják. Nos, arra jutottam ebben az önmagammal vívott polémiában, hogy odahaza, a Felvidéken, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház elmúlt fél évszázados történései nem adnak számunkra egyháztörténelmi összefüggéseket, mivel benne (és vele) élünk mindmáig abban a közegben, amelyben azok a történések, illetve azon intézmények történései is folynak, amelyről szólni kívánok. Ugyanakkor két határon túl, az erdélyi vagy más határon túli közösség számára mindaz, ami bennünket az elmúlt 50 évben mint egyházat s annak oktatói-nevelői intézményeit jellemzett és jellemez, már lehet egyfajta történelmi rálátással bemutatott ismertetés.

Ennyi talán elég is ahhoz, hogy mi volt a motivációja előadásomnak, majd írásomnak. Megmutatni elsősorban a hitben való testvéreinknek – de az írás révén minden érdeklődő olvasónak is –, hogy mit is jelentett az elmúlt fél évszázadban és mit jelent ma reformátusnak lenni a Felvidéken, mik voltak azok a mérföldkövek elsősorban az oktatói és nevelői intézményeink révén, amelyek meghatározták egyházunk elmúlt ötven évét.

Előjáróban el kell mondanunk, hogy ha ötven évre tekintünk vissza, akkor abból az első tizenhét év valójában csak az egyházban végbement történésekről szólhatna – hiszen 1973-tól 1990-ig egyházi intézményeinkről nem beszélhetünk. Ezeknek a megalakítása, létrehozása csak az 1989 novemberében, az akkori Csehszlovákiában végbemenő, ún. „bársonyos forradalom” utánra tehető.

E tanulmányban ezen megfontolások alapján választottam elsősorban az intézmények történetét bemutatásra. Először azon intézményeink történetét venném sorjában, kiemelten foglalkozva egyházunk oktatási-nevelési intézményeinek történetével, amelyek az óvodától a középiskolákkal bezárólag határozták és határozzák meg egyházunk oktatáspolitikáját, majd a második részben rövidebben foglalkozom a felsőoktatással, a teológusok és a hitoktatók rendszerváltás utáni képzésével.

2. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház oktatási-nevelési intézményei³

2.1. Óvodák, általános és középiskolák

Az 1989-es politikai rendszerváltás egyszerre hozott megkönnyebbülést és kihívásokat is az egyházak részére. Nem volt e kérdésben kivétel a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház sem, amely egyik napról a másikra szembesült a ténnyel, hogy a szabad vallásgyakorlás hirtelen sokkalta több embert hoz be a gyülekezeti közösségekbe is, és így módon újra kell szervezni magát a gyülekezetek életét is. Ez az újraszerveződés egyszerre érintette a legkisebb falusi gyülekezetet és az egyetemes egyház vezetői struktúráit, s mindezen újraszerveződési munkálatok mellett el kellett indítani azokat a

---

³ Ennek a fejezetnek a megírása két korábbi tanulmányom alapján készült. Az egyik: LÉVAI Attila (2020): A szlovákiai magyar református iskolarendszer a rendszerváltástól napjainkig, In: *A magyarság megtartó ereje 4.: Nemzeti identitás – magyar iskolarendszer a Kárpát-medencében 1920–2020*. Győr, Palatia Nyomda és Kiadó. 43–58. A másik: LÉVAI Attila – PETHEŐ Attila (2023a): Egyházi közoktatás a rendszerváltástól napjainkig, In: Somogyi Alfréd (fel. szerk.): *Száz év – a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története az önállósulástól napjainkig*. Rimaszombat, Kulturális és Közművelődési Központ. 201–207.

folyamatokat is, amelyekkel az egyházak immáron újra élhettek. A kommunista időszak alatti, tudatosan ellehetetlenített egyházi oktatás a fordulat révén ismételten lehetőségessé vált. Igen ám, de mint ahogyan azt jeleztem is, ami az egyik oldalon kiváló lehetőség, az a másik oldalon komoly szakmai kihívás is és töméntelen mennyiségű munka. Ezen tényeket azok tudják csak igazán alátámasztani, akik az elmúlt 30 esztendőben az egyházi oktatás szervezése és működtetése kérdéskörében tevőlegesen is sokat tettek, akik iskolákat szervezettek újra vagy indítottak teljesen újakat, illetve akik állandó munkával igyekeztek és ma is igyekeznek ezeket fenntartani.

Egyházunk területén 1992-től 2001-ig nyíltak meg a református intézmények, majd hosszú stagnálás után 2020-ban. Jelenleg összesen hat református iskolában folyik tanítás. Három iskolához óvoda is tartozik (Érsekkéty, Rimaszombat, Rozsnyó). A Magyarország Kormánya által kezdeményezett *Kárpát-medencei Óvodaprogram* támogatásának köszönhetően a Felvidéken 11 óvoda (Dunaszerdahely, Martos, Érsekkéty, Hanva, Rimaszombat, Tornalja, Pálfalva, Kassa, Rozsnyó, Királyhelmec, Kiskövesd), 6 óvoda és bölcsőde (Somorja, Hetény, Komárom, Perbete, Vágfarkasd, Nagykapos), illetve 6 önálló bölcsőde (Bátorkeszi, Marcelháza, Zsigárd, Zselíz, Léva, Szepsi) építésére vagy felújításra érkezett támogatás.⁴ Mind a hat iskolánk magyar tanítási nyelvű intézmény. A hat intézmény közül négy teljes szervezettségű alapiskola, egy alsó tagozatos alapiskola és egy iskolaközpont óvodával, általános iskolával és gimnáziummal. Ezek az intézmények az ország déli területén 500 km-es sávban, egymástól nagy távolságban helyezkednek el.

Az oktatás az állami előírásoknak megfelelően folyik, de református iskoláink magyar református irodalmat, egyháztörténetet, egyházi éneket is oktatnak. Ezen oktatási intézmények kinyilatkoztatott célja egy nemzetében és hitében erős fiatal nemzedék nevelése. Az iskoláink célja továbbá az is, hogy diákjainak minél nagyobb része tevékeny gyülekezeti taggá váljon felnőtt korában, ápolja hitét és identitását. Az iskolák diákjai

---

⁴ Nem térek ki az óvodaalapítások, -építések és működésük ismertetésére, tekintettel arra a tényre, hogy az érsekkétyi óvodánkon kívül a többi óvoda mind az elmúlt öt esztendő *Kárpát-medencei Óvodaépítési és Felújítási Programjának* keretében indult. A *Kárpát-medencei Óvodaprogram* támogatásának köszönhetően a Felvidéken 16 óvoda és 4 különálló bölcsőde építésére vagy felújításra kapott támogatást Magyarország kormányától a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház. Ezeknek mindegyike elkészült, és használatba is vették a közösségek.

aktív szolgálatot látnak el gyülekezetük és szűkebb környezetük területén: különböző akciók szervezése, műsorok, kiszállások, istentiszteleti szolgálatok. Nagyon fontos keresztyén jövőnk szempontjából is, hogy iskoláinkat megtartsuk és tovább erősítsük.

A szlovákiai magyar iskolákról általában elmondható, hogy zömében kisebb létszámúak. Viszont egy-egy településen csak az iskola biztosítja a kulturális életet és a fiatalság helyben maradását. A mi református alap- és középiskoláink szlovákiai viszonylatban szintén kis létszámú iskoláknak minősülnek. Ennek több összetevője is van. Egyrészt több iskolánk a nyelvhatáron „végvári” szerepet tölt be, és igyekszik a magyar nyelvű oktatást megőrizni és fenntartani. Másrészt – pl. Nyugat-Szlovákiában – kisebb a reformátusság létszáma, így az itteni iskoláink katolikus többségű környezetben próbálnak meg talpon maradni. Harmadrészt pedig nálunk is, ahogy Európa-szerte mindenhol, érzékelhető a keresztyén gyökerek lazulása. A szülők többségének nem fontos a hitgyakorlat, tehát nem járnak egyházi közösségekbe, és nem tartják fontosnak az egyházi oktatást sem. Ami az iskolák anyagi gazdálkodási kérdéseit illeti: az iskolák állami támogatásban részesülnek. Természetesen az alapító-fenntartó is támogatja a saját iskoláját anyagilag.

Református alapiskolák

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1992-ben a csallóközi **Alistálon** alapította meg első református oktatási intézményét, amelynek alapítói-fenntartói jogait átadta a helyi gyülekezetnek, így azt 2011-től az alistáli gyülekezet gyakorolja. Az iskola egyik kiemelt célkitűzése, hogy a diákjaikban meglévő tehetséget megtalálják, s azt megfelelő oktatói és nevelői munkával fejlesszék és erősítsék. Az iskola esetében a megalakulás körülményei sem voltak egyszerűek, az iskola ugyanis nem rendelkezett még saját épülettel sem. Az első időszakban a község bocsátotta rendelkezésre a kis létszámú, ám annál lelkesebb pedagógusok, szülők és kisdíákok számára a régi falusi iskola épületét, s ebben az épületben kezdődhetett meg a tanítás. Az első években csak az alsó tagozaton folyt a tanítás, s csak három év múltán indult el az oktatás a felső tagozaton is. Az iskola számára hatalmas előrehaladás volt, hogy a 2010/11-es tanévet már egy új épületben kezdhették el, majd a következő iskolai évtől iskolabuszt is vásárolhattak, hogy

beszállíthassák azokat a diákokat, akik helyközi buszjáratral nem tudtak eljutni az iskolába. Jelenleg az iskola kilenc évfolyamába 68 diák jár. A kötelező tananyag elsajátításán és annak átadásán kívül fokozottan odafigyelnek a felzárkóztatásra és a tehetséggondozásra is. Versenyeredményeikre méltán lehetnek büszkék, ui. diákjaik rendre eredményesen szerepelnek a természettudományi tanulmányi versenyek kerületi fordulóján, a szavalóversenyek és rovásírásverseny országos döntőiben is. 2019-ben egy teljesen új iskolaépületet adtak át, ahol a felső tagozat működik. Jelenleg 12 pedagógusuk van, és új játszóteret is építettek.⁵

A Komáromi Egyházmegye egyetlen református általános iskolája a **Martosi** Református Egyházközség által alapított alsó tagozatos kisiskola, amely 1999-ben kezdte meg működését. Martos gazdag néphagyományokkal rendelkező község, s ezen hagyományok ápolását és továbbörökítését az iskola a kezdetektől fogva felvállalta, és azóta is maradéktalanul odafigyelnek minderre. Éveken át majdnem minden évben megrendezték a Gyermek Kistérségi Folklor Találkozóját. Az iskola elsődleges céljai közé tartozik a közösség fejlesztése, amely kiemelt nevelési feladata is az iskolának, hiszen vallják: a gyerekek mindig egy közösség (család, iskola, gyülekezet stb.) tagjai, amely közösségi tudatot táplálni és erősíteni kell bennük. A különböző közösségek egymásra találását szolgálják az évnnyitó és évváró események és a különböző rendezvények, mint például a kirándulások, színház- és múzeumlátogatások, a nyári táborok, valamint a néptáncfellépések is. Fontos az iskolaközösség minden tagja számára (s a pedagógusok ebben az elköteleződésben nevelik a gyermekeket) a hagyományok megőrzése, ápolása és továbbadása. A kisiskola közössége aktívan bekapcsolódik a falu kulturális és közéletébe is. A gyülekezet minden évben megrendezi jótékonysági bálját, melynek bevételei az iskola támogatását szolgálják. Jelenleg 15 diák jár a felújított iskolába.⁶

Az elmúlt, 2022-es évig a Barsi Egyházmegyénk egyik gyülekezetében, **Érsekkétyen** működött a Felvidéken az egyetlen olyan református iskola, amelynek óvodája is volt. Tavalytól ezt Érsekkétyen kívül már Rimaszombat és Rozsnyó is elmondhatja magáról. Az érsekkétyi gyülekezet 1999-ben alapította meg az iskolát, majd 2002-ben óvodával bővítette azt, hogy keresztyén oktatást kínálhasson már hároméves

---

⁵ Az iskola működéséről és életéről bővebben az intézmény honlapján:
<http://www.rzsdstal.edu.sk/iskola.html>.

⁶ Az iskoláról bővebben: <http://reformata.sk/mutat/110/>.

kortól a környék református magyarságának. A két intézmény aztán 2003-ban egyesült, s azóta közös fenntartásban működnek. Mivel a községben ezek az egyedüli oktatási-nevelési intézmények, így természetesnek tartják, hogy felvállalják a más vallású, zömében katolikus gyermekek oktatását, nevelését is, így biztosítva számukra a felekezetük szerinti oktatást. Az oktatás összevont csoportokban történik, de az oktatók megtapasztalásai szerint mindez a gyermekek jellemét erősíti, mivel az idősebbek segíthetik ilyen formán a kisebbeket, az ügyesebbek a gyengébbeket. Az iskolában jelenleg 65 iskolás tanul a kilenc évfolyamban, míg az óvodában 16 kisgyereket nevelnek.⁷

Rimaszombatban 2020 szeptemberétől alapiskolával bővült a református oktatás az addigra már meglévő gimnáziumi, majd óvodai oktatás után. Az induló alapiskola felső tagozata az egykori Egyesült Protestáns Gimnázium épületében kapott helyet. Az alsó tagozat részére megvásárolták, kibővítették és teljeskörűen felújították a Daxner utca 34. szám alatt található, egykor a Rárósy család tulajdonát képező polgárházat. Berendezték és felszerelték az egyes osztályokat, a nyelvi és számítástechnikai oktatásra használható szaktantermeket, valamint a tanári és a tornaszobát is. A tanítás 2020. szeptember 1-jén két első, egy második és egy ötödik osztályban indult meg; az idei iskolai évet az intézmény már mintegy 80 tanulóval zárja.⁸

Az Abauj-tornai Református Egyházmegyében található **Rozsnyói** Református Egyházközség 1997-ben alapította meg általános iskoláját, amely mindmáig egyházunk legnagyobb létszámú, teljes szervezetségű alapiskolája. Az intézmény az ún. „iskolaotthonos” oktatási-nevelési elvek alapján működik, ahol a kezdő évfolyamosok, a kiselsősök a tanórai tanulás majd a másnapra való felkészülés, a játék és a szabadidő ötvözésével és egybefűzésével töltik iskolai idejüket. Az iskolában jelenleg 176 tanuló tanul. A vallásfelekezetek megoszlása szerint az iskola diákjai a református, a katolikus és az evangélikus egyházakhoz tartoznak. Az iskolában jól működő Diákpresbitérium van, mely 2013 szeptemberében alakult meg azzal a céllal, hogy a gyermekek, pedagógusok és a gyülekezet tagjai közösen vegyenek részt az iskola fejlődésében és fejlesztésében. Ez a fejlesztés abban nyilvánult meg az utóbbi években, hogy az iskola mellé új tornaterem épült, valamint megkezdte az iskola mellett a működését a református óvoda is.⁹

---

⁷ Az intézmény honlapja: <http://zsket.edu.sk/elherhetoseg.html>.

⁸ A rimaszombati Református Oktatási Központról bővebb tájékoztatás: <https://tmrg.edupage.org/>.

⁹ Az iskola honlapja: <http://www.rczsrv.edu.sk>, a tornaterem- és az óvodaavatás kapcsán pedig lásd: <https://felvidek.ma/2021/09/rozsnyon-is-megepult-egy-olyan-egyseg-amire-van-mit-alapozni/>.

Az Ungi Egyházmegye 2001-ben vette át a **Vajánban** működő általános iskola fenntartását, létrehozva ezzel a Vajáni Református Alapiskolát. Az iskola az ország keleti végében, a magyarság peremvidékén azzal a céllal jött létre, hogy alternatívát kínáljon a környék lakóinak a szülőföldön való anyanyelvi oktatásra és hitbeli gyarapodásra. Immár tizenöt éve egy iskolabusz vásárlása révén saját autóbusszal tudják beszállítani a környék magyar gyermekeit az iskolába. Az iskola egyfajta végvár szerepét is betölti, mivel a Nagymihályi járásban (ahová közigazgatásilag Vaján is tartozik) csupán három teljes szervezetségű magyar iskola van, amelyek közül talán erre az iskolára volt a legkedvezőtlenebb hatással a környék elszlovákosodása. Az iskola első ünnepélyes tanévnyitóját, amelyet még mint református oktatási intézmény kezdtek, 2001. szeptember 4-én tartották meg, amelyen 144 diák kezdte meg akkor a tanulmányait mint református alapiskolás. Ekkor 12 pedagógus, valamint három lelkipásztor végzett kiemelkedően fontos szolgálatot az iskola hitbeli, oktatási és nevelési elvekben való újjáalakításában. Az iskola fennállásának tizedik évfordulójára új köntöst kapott. Pályázati támogatásnak köszönhetően egy komoly összegből sikerült felújítani az iskola épületét, szigetelni falait s a nyílászárókat kicserélni, mindezen munkálatok révén pedig vonzóbbá tenni az iskolát minden érintett fél és érdeklődő számára. Jelenleg 150 diák látogatja az iskolát.¹⁰

Református gimnáziumok

A Barsi Egyházmegye központjában, **Léván** hozta létre a helyi gyülekezet 2001-ben a Czeglédi Péter Gimnáziumot, amely négyosztályos gimnáziumként, a már akkor is egy erősen nyelvileg asszimilált térségben vállalta fel a város és a környék magyar ifjúságának anyanyelvén való, minőségi oktatásának és keresztyén nevelésének biztosítását. A lévai gyülekezet presbitériuma 2010. június 1-én döntött úgy, hogy az intézmény felveszi Czeglédi Péter nevét, mely név alatt 2012. január 1-től működött a gimnázium. A gimnázium kiemelt céljai közé tartozott, hogy diákjainak keresztyén hitét még jobban elmélyítse, erősítse őket nemzeti identitásukban, valamint sikeresen felkészítse az érettségire, egyetemi, főiskolai felvételikre, majd pedig felsőfokú tanulmányaikra. A

---

¹⁰ Az iskola naprakészen frissített weboldala: <http://czsvojany.edupage.org/>.

zavartalan és minőségi oktatás biztosítását célzó tárgyi felszereltségükben megfeleltek a XXI. század kihívásainak, az oktatásban használt segédeszközök számát pedig rendre igyekeztek bővíteni. Az iskola rendelkezett megfelelő szaktantermekkel, digitális táblával, nyelvi laborral, meteorológiai állomással s gazdag könyvtárral is, tanáraik pedig folyamatosan továbbképezték magukat, s rendre alkalmazták az oktatásban a korszerű pedagógiai módszereket és eszközöket is. A tanárok és a diákok is szoros kapcsolatban voltak az egyes társadalmi szervezetekkel, s rendszeres résztvevők voltak a város és a környék kulturális rendezvényein. A gimnázium 2020-ban szűnt meg, mert az egyre csökkenő diáklétszám mellett az egyházközség már nem tudta anyagilag fenntartani.¹¹

A Gömöri Egyházmegye központjában (amely valójában egyházunk központjának is számít) **Rimaszombat**ban kezdte meg működését az a nyolcosztályos gimnázium, amely megalakulásától kezdődően a nagy múltú rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnázium hitbéli-szellemi örökségét kívánta továbbvinni. A gimnázium az újjáalakulását követően, 1999 szeptemberében nyitotta meg kapuit, újraalapítója egyetemes egyházunk volt. Az iskola kiemelten foglalkozik a hagyományok ápolásával, s ezek mellett a legmodernebb tanulási-tanítási stratégiák meghonosításával is. Igyekezett, s ma is igyekszik megfelelni azon történelmi örökségnek, melyet a jogelőd, az Egyesült Protestáns Gimnázium képviselt. A gimnázium az 1999-es újrainításkor a nyolcosztályos gimnázium első osztályával indult, 30 diák kezdte meg ekkor tanulmányait a történelmi falak között. A négyosztályos gimnázium 2001-től indult, s a következő évben megkezdte működését az iskola saját diákotthona is, amelyet az első, református egyházi fenntartásban lévő kollégiumként 2004. január 1-jén soroltak be az oktatási intézmények hálózatába. A gimnázium jelenleg a Református Oktatási Központ alá tartozik, amely az óvodával és az általános iskolával egyetemben hivatott a református hit és szellemiség jegyében az oktatási-nevelési feladatokat ellátni a városban, a gömöri régióban, de akár nagyobb térség számára is. A gimnáziumban kezdettől fogva arra törekedtek, hogy eszközök tekintetében is jól felszerelt intézmény lehessenek. Jelenleg két korszerű számítástechnikai szaktantermük van, de rendelkeznek kémiai és fizikai laboratóriumokkal és multimédiás szaktantermekkel is. Az iskola épülete mögött (mely műemléki jelleggel bír), egy nagy udvar és korszerűen felújított sportpálya áll a diákok rendelkezésére. A gimnázium eddigi

---

¹¹ Az iskola bezárásával kapcsolatosan lásd: <https://uj szo.com/regio/felfuggesz tik-a-czegled i-peter-reformatus-gimnazium-mukodeset>.

minden végzőse sikeresen leérettségizett, s felsőfokú tanulmányait vagy hazai vagy csehországi vagy magyarországi egyetemeken, főiskolákon folytatták. A rimaszombati Református Oktatási Központ nyolc- és négyosztályos gimnáziumában, jelenleg hat osztállyal működő alapiskolájában és óvodájában 250 gyermek tanul. Az alapiskolások oktatása a közelmúltban vásárolt és felújított különálló épületben zajlik.¹²

2.2. Református felsőoktatás az elmúlt ötven évben (teológus- és hitoktatóképzés)

A református egyházban a hitoktatók képzése a szocializmus évtizedeiben nem volt aktuális, tekintettel arra a tényre, hogy az állami iskolákban nem volt engedélyezett a hitoktatás. Viszont ezekben az évtizedekben is voltak gyülekezetek, ahol a hitoktatást gyülekezeti szinten a lelkész felvállalta és hétvégezte vagy más megbeszélte hétközi időpontban végezte. A hitoktatók képzése évtizedekig nem volt kérdés, s református egyházunk már azt is sikerként könyvelhette el, hogy a teológusok képzését sikerült az 1950-es évek elejétől Prágában, a Comenius Evangélikus Hittudományi Karon megoldania. Ezen intézmény biztosította gyakorlatilag a 20. század második felének szinte teljes egészében a lelkészutánpótlását, tekintettel arra a tényre, hogy a saját lelkészképző intézményünkéből, a komáromi Calvin J. Teológiai Akadémiáról az első végzetek csak 1999-ben kerültek ki.

Exkurzus: A prágai teológusképzés¹³

Egyházunk 1950-től Prágában képezte teológushallgatóit, tekintettel arra a tényre, hogy Varga Imre püspök¹⁴ és elsődlegesen a J. L. Hromádka, prágai dékán között meglévő barátság és szakmai kapcsolat már jó ideje fennállt, ami nagyban befolyásolta a teológusok képzési helyének kiválasztását is. Önálló teológia karról vagy akadémiáról

---

¹² Az oktatási központról bővebben: <https://tmrg.edupage.org/>.

¹³ A fejezet megírása nagyban egy korábbi tanulmányomra támaszkodik – lásd: LÉVAI Attila (2022): Teológiai képzés a 20. század második felében a Felvidéken – avagy, református teológusaink a prágai teológián az ötvenes években, In: *Hagyomány, identitás, történelem 2021*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem. 381–395.

¹⁴ 1952-től 1980-ban bekövetkezett haláláig egyházunk püspöke volt.

egyházunk talaján szó sem lehetett. Felajánlották egyházunk számára, hogy Pozsonyban, az evangélikusokkal közösen tanuljanak teológusaink, de ezt a felajánlást az akkori egyházi vezetőink konfesszionális és egyéb okokra hivatkozva elutasították. Megjegyzendő, hogy a prágai teológia ekkorra már jóval nagyobb elismertségű volt térségünkben, mint a pozsonyi. A kapcsolatok ápolásának kérdésében is kiegyenlítettnek mondható az arány, amellyel egyházunk akár a prágai, akár a pozsonyi evangélikus teológiával kapcsolatot ápolt. Sőt, tekintettel arra, hogy J. L. Hromádka dékán a losonci teológián is volt már a harmincas években több alkalommal előadni, valamint, ahogy fentebb már utaltam rá, nagyon jó kapcsolatot ápolt több szlovák volt teológusával, kiemelten Varga Imrével, ezek a tények egyértelműen a prágai teológia felé billentették a jövő teológusképzés eldöntésének tárgyalásakor a mérleg nyelvét.

A prágai teológusképzés időszakáról és annak történéseiről viszont szinte alig van nyomtatásban megjelent írásos anyag. A losonci teológia történetén kívül ez szinte mindegyik lelkészképző intézetünk történetével kapcsolatban (többé-kevésbé) igaz, de sehol sem annyira szembeűnő, mint épp a prágai teológia esetében. Talán épp e tényekből kifolyólag a prágai teológusképzésünk időszakával foglalkozó kutató elsődlegesen csak azon forrásokra tud támaszkodni, amelyeket levéltári vagy folyóirattári forrásokban fellelhet. Ilyen fellelhető anyagok voltak számomra is kutatásom folyamán a rendelkezésre álló folyóiratcikkek (*Kálvinista Szemle / Kalvínske Hlasy, Kostnické Jiskry*), a különböző egyházak (Szlovákiai Református Keresztyén Egyház, Csehtestvér Egyház) vezető testületeinek (Zsinat, Zsinati Tanács, Zsinati Elnökség) jegyzőkönyvei, illetve a Károly Egyetem vagy a Comenius Teológiai Kar által kiadott egyetemi és kari évkönyvek, melyek alapján megpróbáltam valamelyest rekonstruálni a történéseket a prágai teológiai képzésünkkel kapcsolatosan. A tényekhez hozzátartozik azonban az is, hogy valami csekély szakirodalom az elmúlt fél évszázadban itt-ott megjelent tanulmánykötetekben is, és ezek kapcsán is tudtam két-három olyan munkára¹⁵ hagyatkozni, amelyek

---

¹⁵ Cikk, melyek a témában (is) támpontul szolgálhatnak: ERDÉLYI Géza (2019): Egyházunk helyzete és működése 1968-tól 1990-ig, In: Erdélyi Géza: *A megtisztulás és megújulás útján*. Rimaszombat, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kulturális és Közművelődési Központja. 64–69; MOLNÁR János (2013): Magyar református teológusaink a prágai teológián: A „prágai teológia”, In: Lévai Attila (szerk.): *Egyház és történelem: Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. Szentendre, Tillinger Péter műhelye. 213–227.; könyvben pedig: CSÉMY Tamás (2003): *Doctor Universalis / Emlékkönyv Csémy Lajos 80. születésnapja alkalmából*. Budapest – Prága, magánkiadás.

érintőlegesen a prágai teológusképzés történetét (is) érintették, s rendelkezésre állt még két-három kézirat forrás is.¹⁶ Az elmúlt években jómagam foglalkoztam behatóbban a prágai teológiai képzésünk történéseivel,¹⁷ mely kutatásokat bevontam habilitációs munkámba is. Jelen tanulmány kereteiben nem térek ki bővebben a prágai teológusképzés időszakára – ez ugyanis külön tanulmány(oka)t érdemelne. Elmondható viszont összegzőként, hogy a prágai Comenius Teológiai Fakultás 1990-ig 100 végzett teológushallgatót bocsátott ki egyházi szolgálatra, ami a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház akkori lelkészi állományának háromnegyedét tette ki.¹⁸ 1990-től 1999-ig kb. 30 végzett hallgató került egyházunk lelképásztornainak kötelékébe, s bár már nincs hivatalosan képzési együttműködés egyházunk és a prágai teológia¹⁹ között, napjainkban is mennek még teológusok a prágai teológiára egyházunk teológusaiként tanulni. Ennek a képzési helyszínnek és egyházunknak a története nemcsak egybefonódott, hanem ez a kötelék – ha nem is úgy, mint egykoron – ma is megvan.

A komáromi református lelkészképzés²⁰

A komáromi Calvin J. Teológiai Akadémia gyökerei közvetlenül a rendszerváltás utánra, 1990-re nyúlnak vissza. Az intézet elődje a Katechetikai Szeminárium volt, amely

---

¹⁶ Kéziratban a következő munkák szolgáltattak valamiféle támpontokat a témához: BUZA Zsolt (2013): *A (Cseh)szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1945 és 1989 között*. (disszertációs munka – Komárom, kézirat); CSÉMY Lajos (2021): *A prágai teológusképzésünk története*. (kézirat, Prága).

¹⁷ Lásd a korábban már hivatkozott anyagot: LÉVAI (2022), 381–395; továbbá most van folyamatban egy újabb tanulmányom véglegesítése e téma kapcsán.

¹⁸ BUZA (2013), 79.

¹⁹ Amely 1990 elejétől a Károly Egyetem kötelékébe került, s hivatalos megnevezése: a Károly Egyetem Evangélikus Hittudományi Kara.

²⁰ E fejezet leírása a következő, korábban megjelent publikációk alapján készült: LÉVAI Attila (2018): A Calvin János Teológiai Akadémiától a Selye János Egyetem Református Teológiai Karáig – avagy a komáromi református lelkészképzés egy évtizede 1994–2004, In: Németh Mária Magdolna – Lévai Attila – Szabó Péter (szerk.): *A magyarság megtartó ereje a Kárpát-medencében*. Győr, Palatia Nyomda és Kiadó. 13–17.; LÉVAI Attila – PETHEŐ Attila (2023b): Református teológusképzés Felvidéken, In: Somogyi Alfréd (fel. szerk.): *Száz év – a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története az önállósulástól napjainkig*. Rimaszombat, Kulturális és Közművelődési Központ. 194–200.

1990-ben alakult meg a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Elnöksége határozata nyomán, s ennek a szemináriumnak a célja vallástanárok és léviták képzése volt. Miután a rendszerváltás lehetővé tette az iskolákban a vallásoktatást, valamint a szélesebb körű gyülekezeti munkát, szükség volt vallástanárookra és egyházi munkásokra. Ezeket volt hivatott képezni a Katechetikai Szeminárium, amely jó ideig az ország keleti és nyugati felében – Komáromban és Kassán – is betöltötte ebbéli küldetését.

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Elnöksége 1991. szeptember 11-én, Léván meghozott határozata értelmében, Komáromban létrejött a Calvin J. Teológiai Intézet, amely 1994-től Calvin J. Teológiai Akadémia (a továbbiakban: CJTA) néven szerepel, s kapuit a teológusképzés előtt 1994 szeptemberében nyitotta meg. Az intézet létrejöttét az egyházakról és vallási felekezetekről szóló 308/1991-es állami törvény 6. szakaszának e) pontja tette lehetővé, amelynek értelmében az egyházaknak jogukban áll egyházi munkások és lelkészek képzése. A Calvin J. Teológiai Akadémiát a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma 1995. május 30-án keltezett, 275/1995-320. számú rendeletében elismerte. Amint a CJTA teológiai képzést nyújtó, elvileg felsőoktatási intézménnyé lett, az egyház akkori vezetése rögtön megpróbálkozott azzal, hogy az Akadémiát önálló karként csatlakoztassa valamelyik szlovákiai egyetemhez. Az 1994-es egyetemi év megkezdése után nem sokkal a pozsonyi Comenius Egyetemnél próbálkoztak, azt követően Nyitrán, az akkoriban megalakult Konstantin Filozófus Egyetemen, majd pedig a Nagyszombati Egyetemmel vették fel a kapcsolatot. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház akkori püspöke, Erdélyi Géza, és a Calvin J. Teológiai Akadémia akkori dékánja, Molnár János, valamint dékánhelyettesei: Peres Imre és Takács Zoltán tovább próbálkoztak az intézményi akkreditációval. 1999. szeptember végén a dékán és a püspök felvették a kapcsolatot a kassai Šafárik Egyetemmel. Sajnos ez a kísérlet is sikertelen maradt.

A Calvin János Teológiai Akadémián 1994 és 2004 között lelkészeket és vallástanárokat képeztek. Az említett időszakban az intézményben 80 teológus és 37 vallástanár végzett. Az intézetnek hivatalos állami akkreditációja ez alatt a tíz év alatt nem volt, egyházunk azonban az itt végzett teológusokat lelkészként alkalmazta, s a vallástanárok iskolai oktatását is elfogadta. A CJTA gyülekezeteink áldozatkészségéből és nyugati testvéregyházaink segélyszervezeteinek az adományaiból tartotta fenn magát. Külföldi támogatók között elsősorban a holland és a német egyházakat kell megemlíteni, a Református Világszövetséget, 1999 és 2002 között a Magyar Köztársaságot, 1998 és

2006 között pedig pár alkalommal a Szlovák Köztársaságtól is érkezett némi adomány, de jóval kevesebb, mint a magyar államtól.

Közösségünk szempontjából a CJTA legfőbb érdeme az, hogy egyetlen szlovákiai magyar egyetemünk, a komáromi Selye János Egyetem létrejöttében kulcsszerepet játszott. A Szlovák Akkreditációs Bizottság 2003. október 1-én a CJTA-t az új egyetem Református Teológiai Karaként akkreditálta, aminek alapján a Szlovák Nemzetgyűlés 2003. október 23-án megszavazta a Selye János Egyetem létrejöttét. Ez a kar, amely tulajdonképpen a volt Calvin János Teológiai Akadémiából nőtt ki, azóta is a Selye János Egyetem egyik meghatározó kara, amely az akkreditációs tudományos értékelésekben rendre a legjobb eredményeket éri el. A karnak a tudományos tanácsa 2006-ban úgy döntött, hogy a CJTA minden végzett teológusát magiszteri vizsgára engedi, s annak sikeres abszolválása fejében a CJTA végzettjei is hivatalos magiszteri diplomát kapnak.

Miután egyházunk volt lelkészképző intézetéből, a Calvin János Teológiai Akadémiából a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara lett, az intézet megtartotta jogalanyiságát, s belőle – *Szervezeti és Működési Szabályzata* szerint – „a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház lelkésztovábbképző és tudományművelő intézménye” lett. A CJTA mindmáig szorosan együttműködik a Selye János Egyetem Református Teológiai Karával, s reméljük, hogy ez a mindkét intézmény számára gazdagító együttműködés még sokáig megmarad.

Államilag elismert lelkészképzés

A **Selye János Egyetem Református Teológia Karán** 2004-ben indult el a református teológusok képzése. A Református Teológiai Karnak az akkreditált magiszteri programját még 2004 áprilisában fogadta el a Szlovák Akkreditációs Bizottság, majd az Iskolaügyi Minisztérium is, így a Selye János Egyetem első akkreditált kara lett. Két évvel később, 2006 februárjában a kar doktori programja is elfogadtatást nyert, és 2020-tól teljes képzési és tudományos palettája van a karnak, hiszen ez év elejétől rendelkezik habilitációs és inaugurációs jogokkal is. Ez a fejlődés néhai Molnár János dékán vezetése alatt volt nyomon követhető és Lévai Attila dékánóságának nyolc éve alatt teljesedett ki azzal, hogy a Református Teológiai Kar elérte a legmagasabb jogosultságokat: a professzorkinevezési jogot is. A kar jelenlegi dékánja Somogyi Alfréd.

A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara megtartotta a „jogelődök” gyakorlatát. Ahogy Losoncon és a CJTA időszakában, úgy jelenleg is a református teológia tanulmányi programban oktató tizenöt főállású tanár közül hatan aktív, gyülekezeti szolgálatban álló lelkészek is a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházban. A felvidéki teológusképzés intézményes elindulása után közel 100 évvel elérte Felvidéken az államilag elismert egyetemi képzés szintjét. A ma református teológushallgatói előtt nyitva áll a lehetőség egészen a professzori cím megszerzéséig. Az egyetemektől megkövetelt pályakövető rendszer adatai megerősítik, hogy a komáromi teológia elsősorban a felvidéki református egyház számára képez lelképászorokat.

2.3. A Calvin J. Teológiai Akadémia mint tudományos intézmény²¹

Az intézményi akkreditációt követően, s miután elkezdte működését a Selye János Egyetem s benne a Református Teológiai Kar is (2004 szeptemberétől), a Calvin J. Teológiai Akadémiának új tevékenységi területet kellett találni. Az év őszén az egyetemi keretek között meg lettek választva a Selye János Egyetem tisztségviselői, a rektor és a három kar dékánja. A Református Teológiai Kar dékánjává Molnár Jánost választották, s ő maradt továbbra is a CJTA vezetője, de már nem dékáni, hanem igazgatói minőségben.²² A Calvin J. Teológiai Akadémia életében innentől kezdjük a tudományos intézményi időszámítást. Ugyanis feladatában, amely ekkor lett kijelölve, nemcsak a lelkésztovábbképzés, a teológusok felkészítése a lelkészképesítő vizsgákra vagy a korábban

---

²¹ Az intézmény történetével behatóbban foglalkoztam a tavalyi évben, amikor a Calvin J. Teológiai Akadémia történetéről írott rigorózus munka megírásával s annak megvédésével szereztem teológiai kisdoktori (ThDr.) címet.

²² Az intézmény strukturálisan és testületileg is átalakult 2015-ben. A CJTA új *Szervezeti és Működési Szabályzatát* a 2015. február 28-án Rimaszombatban a Zsinat IX. ülészakájának 1. ülésén a zsinati ülés elé terjesztettük, mely SzMSz-t a Zsinat elfogadta. Ugyanekkor választotta meg a Zsinat a CJTA Igazgatótanácsába Fazekas László püspök és Lévai Attila dékán mellé Géresi Róbert püspökhelyettest és Somogyi Alfréd teológiai tanárt. Az Igazgatótanács további tagjai Czinke Zsolt titkár és Öllös Erzsébet gazdasági előadó, akiket a Zsinati Tanács 2015. március 7-én választott meg. Az Igazgatótanács első ülésén (2015. március 30-án) megválasztotta a CJTA igazgatóját Lévai Attila személyében. Azóta ezen szabályzat van érvényben, s 2015 óta az Igazgatótanács is a fentebb jelzett összetételben működik.

már a CJTA hatáskörében lévő teológusok 6. évfolyamos képzése lett csak a CJTA-ra testálva, hanem további más feladatok is. Az átmenet első évében jószerével csak kerestük azokat a tevékenységi köröket, amelyek a könyvtár és a szolgálati lakás működtetésén túl reánk hárulhatnak. Egyházunk Zsinatának kérésére 2005-ben be lett terjesztve a CJTA új *Szervezeti és Működési Szabályzata*, melyben pontosan meghatároztuk további intézményi működésünk alapelveit. Az intézmény jószerével, minimális módosításokat eszközölve a 2014-es igazgatóváltáskor, majdnem ugyanezen elvek alapján működik mindmáig.

Az első, meghatározó feladata az új működési elvekben a CJTA-nak a 6. évfolyamos teológusképzés biztosítása lett volna. Ez a folyamat elindult már 2003-ben (tehát amikor a CJTA még lelkészképző intézmény volt), de már ott sem tudtuk érvényesíteni azon elképzeléseinket, amelyek a képzés bebiztosításához szükségeltettek. Két év próbálkozás után rá kellett jönnünk, hogy ebben a feladatban nem fogunk tudni megfelelni semmilyen értelemben. Miután két év hiábavaló igyekezet után sem láttuk ennek a képzésnek a megvalósulási lehetőségeit, a hatodéves teológusképzést kivettük a CJTA feladatai közül.²³

A CJTA ezt követően, amennyire a rendelkezésére álló anyagiak megengedték, a 2004-től kezdődő években leginkább arra fókuszált, hogy segítse a teológusképzést, kiemelten a Selye János Egyetem Református Teológiai Karán. Ezt úgy tudta megtenni, hogy kiemelten figyelt a pályázati források előteremtésére, amelyek elnyerése révén tudta egyrészt fedezni működési kiadásait, másrészt pedig meg tudta jelentetni azokat a könyveket, amelyek ebben az időszakban kezdtek el a CJTA égisze alatt megjelenetni. Ebben az időszakban lett a könyvkiadás az egyik meghatározó tevékenységi területe az intézménynek, s erre az időszakra datálható a *Teológiai Fórum* szaklapunknak az elindítása is (2007-től jelenik meg, kezdetben évente egy, majd 2013-tól évente két lapszámmal). A teológiai könyvek kiadása kapcsán megjegyzendő, hogy a CJTA 1994-től napjainkig több mint 40 könyvet adott ki.

---

²³ Holott a Kárpát-medencei református lelkészképzésben pont a komáromi teológia (teológiák: CJTA és SJE RTK) az, amelyet ez a kérdéskör leginkább érintett. A magyarországi és az erdélyi teológiákon hatéves a lelkészképzés, és sok esetben azért nem fogadják el a komáromi végzett teológust, és nem állítják más egyházkerületekben szolgálatba, mert épp a 6. évfolyamot nem végezte el, és így az ezért a plusz évért megszerezhető 60 kreditje is hiányzik. Az elmúlt közel húsz évben nagyon sok olyan esetünk volt, ahol ennek negatív hatásai kedvezőtlenül érintettek végzett teológushallgatókat.

Egyéb intézményi tevékenységeink kapcsán elmondhatjuk, hogy 2004-től napjainkig igyekeztünk segítők lenni azon tevékenységeknek is, melyek a konferenciák szervezésével és megvalósításával volt vagy van összefüggésben. Ezen konferenciák kapcsán a CJTA általában közreműködő partner volt vagy a Szlovákiai Református Keresztény Egyház vagy a Selye János Egyetem Református Teológiai Kar konferenciáinak megszervezésében, de több alkalommal voltunk olyan konferencia társszervezői is, melyet a SJE RTK és/vagy a SzRKE eleve több intézmény bevonásával szervezett. El kell mondanom azt is, hogy ez a tevékenységünk is általában az anyagiak biztosításának függvényében valósult meg. A konferenciaszervezésekbe általában mindig csak már meglévő pályázati források igénybevételével kapcsolódtunk be. Az elmúlt közel 20 év alatt a CJTA mint tudományos konferenciák társszervezője több mint 30 konferenciát szervezett meg.

A CJTA ma is működik – s ez már egy hálaadásra érdemes ténye a mának. Az intézmény története nagyon változatos volt kezdettől fogva, de valamiért tetszett az Istennek ez intézményünk mindmáig való megtartatása. Hathatós eszköz volt, és megítélésem szerint ma is az az egyházunk szolgálatában egy olyan intézmény, melyre méltán lehet büszke egyházunk, s benne mi magunk is.

Több mint három évtized történései, ezen időszak minden öröme és bánata, magasságai és mélységei adják meg a jelenben ennek az intézetnek a létjogosultságát. Ezt az intézményt egyházunk tudományosan legelismertebb emberei álmodták meg, szervezték és működtették. Sokuknak, sokunknak ez több mint egy intézmény – inkább egy otthon. Egy szellemi otthon, amelyből sokan elindultunk egykor a lelkesi pályára, de ahova sokan ma is vissza tudunk térni. A CJTA – ahogyan rövidítve, „becézgetve” hívjuk – ma is azt adja, amit egykor: az Isten felséges dolgairól való beszédhez a tudományos háttérrel. Ma már ezt másként teszi, mint egykor, de ami nagyon jó, hogy ma is teszi. S reméljük, ez így marad majd még sokáig.

Felhasznált irodalom:

- CSÉMY Tamás (2003): *Doctor Universalis /Emlékkönyv Csémy Lajos 80. születésnapja alkalmából*. Budapest – Prága, magánkiadás.
- ERDÉLYI Géza (2019): Egyházunk helyzete és működése 1968-tól 1990-ig, In: Erdélyi Géza: *A megtisztulás és megújulás útján*. Rimaszombat, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kulturális és Közművelődési Központja. 64–69.
- LÉVAI Attila (2018): A Calvin János Teológiai Akadémiától a Selye János Egyetem Református Teológiai Karáig – avagy a komáromi református lelkészképzés egy évtizede 1994–2004, In: Németh Mária Magdolna – Lévai Attila – Szabó Péter (szerk.): *A magyarság megtartó ereje a Kárpát-medencében*. Győr, Palatia Nyomda és Kiadó. 13–17.
- (2020): A szlovákiai magyar református iskolarendszer a rendszerváltozástól napjainkig, In: *A magyarság megtartó ereje 4.: Nemzeti identitás – magyar iskolarendszer a Kárpát-medencében 1920–2020*. Győr, Palatia Nyomda és Kiadó. 43–58.
- (2022): Teológiai képzés a 20. század második felében a Felvidéken – avagy, református teológusaink a prágai teológián az ötvenes években, In: *Hagyomány, identitás, történelem 2021*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem. 381–395.
- LÉVAI Attila – PETHEŐ Attila (2023a): Egyházi közoktatás a rendszerváltástól napjainkig, In: Somogyi Alfréd (fel. szerk.): *Száz év – a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története az önállósulástól napjainkig*. Rimaszombat, Kulturális és Közművelődési Központ. 201–207.
- (2023b): Református teológusképzés Felvidéken, In: Somogyi Alfréd (fel. szerk.): *Száz év – a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története az önállósulástól napjainkig*. Rimaszombat, Kulturális és Közművelődési Központ. 194–200.
- MOLNÁR János (2013): Magyar református teológusaink a prágai teológián: A „prágai teológia”, In: Lévai Attila (szerk.): *Egyház és történelem: Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. Szentendre, Tillinger Péter műhelye. 213–227.

Kéziratok:

- BUZA Zsolt (2013): *A (Cseh)szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1945 és 1989 között*. (disszertációs munka – Komárom).
- CSÉMY Lajos (2021): *A prágai teológusképzésünk története*. Prága.

Internetes források:

<https://uj szo.com/regio/felfuggesztik-a-czegledi-peter-reformatus-gimnazium-mukodeset>.

<https://felvidek.ma/2021/09/rozsnyon-is-megepult-egy-olyan-egyseg-amire-van-mit-alapozni/>.

Iskolák weboldalai:

Alistál: <http://www.rzsdstal.edu.sk/iskola.html>.

Martos: <http://reformata.sk/mutat/110/>.

Érsekkéty: <http://zsket.edu.sk/elerhetoseg.html>.

Rimaszombat: <https://tmrg.edupage.org/>.

Rozsnyó: <http://www.rczsrv.edu.sk>.

Rimaszombat: <https://tmrg.edupage.org/>.